

U r s z u l a C h ę c i ń s k a
ORCID: 0000-0002-0416-1691
Uniwersytet Szczeciński

Epistolarne „życie kontemplacyjne” Janusza Korczaka jako działanie pedagogiczne

Janusz Korczak’s Epistolary “Contemplative Life”
as a Form of Pedagogical Activity

ABSTRACT

This article builds on an earlier publication that examined the relationship between the epistolary pedagogy consistently practiced throughout their lives by Janusz Korczak and Joanna Kulmowa and Aristotle’s ethics of moderation and justice, the ethics of kindness and friendship, and the ethics of the contemplative life. According to the author, Korczak’s epistolary pedagogy is particularly closely connected with the ethics of contemplative life, which is reflected in the author’s capacity for self-formation, as well as in the independence of his pedagogical imagination, thought, views, and reasoning.

The aim of this article is therefore to substantiate the thesis that Korczak’s pedagogy, rooted in the need to understand and interpret his own autobiographical mentality, and in the epistolary practice of “education through cultural goods,” which he cultivated from an early stage of his work, is closely linked to contemplation in the traditions of both Aristotle and Thomas Aquinas. In his letters, Korczak emerges as a witness to truth who, through contemplation, brings profound and balanced pedagogical reflection into social life. According to the

KEYWORDS

epistolary pedagogy,
Janusz Korczak,
pedagogy of culture,
contemplative life

SŁOWA KLUCZOWE

pedagogika
epistolarna, Janusz
Korczak, pedagogika
kultury, życie
kontemplacyjne

SPI Vol. 29, 2026/2
e-ISSN 2450-5366

DOI: 10.12775/SPI.2026.2.008
Nadesłano: 10.02.2026
Zaakceptowano 26.03.2026

author, Korczak's familiarity with the philosophical works of Aristotle and Thomas Aquinas, combined with the richness of his own contemplative life, contributed to the development of his moral consciousness and to a process of intellectual elaboration that supported his critical thinking. All of this undoubtedly shaped the contemplative form of "living with dignity" that Korczak addressed in a distinctive way, as a writer, physician, and above all educator, to child readers.

ABSTRAKT

Niniejszy artykuł nawiązuje do wcześniejszej publikacji autorki, w której omówione zostały związki pedagogiki epistolarnej, uprawianej konsekwentnie przez całe życie przez Janusza Korczaka i Joannę Kulmową, z Arystotelesowską etyką umiaru i sprawiedliwości, etyką życzliwości i przyjaźni oraz etyką życia kontemplacyjnego. Zdaniem autorki pedagogika epistolarna Janusza Korczaka łączy się w szczególny sposób z etyką życia kontemplacyjnego, mającego związek z autokreacyjnymi kompetencjami autora *Prawideł życia*, niezależnością jego pedagogicznej wyobraźni, myślenia, pedagogicznych poglądów i racji.

Celem artykułu jest potwierdzenie tezy, że pedagogia Korczaka wynikająca z potrzeby „wyjaśniania/rozumienia” własnej „mentalności autobiograficznej” i uprawianej przez niego od samego początku epistolarnej sztuki „wychowania na dobrach kultury” łączy się z kontemplacją w duchu Arystotelesa, ale także Tomasza z Akwinu. Kontemplujący Korczak pojawia się w pisanych przez całe życie listach jako świadek prawdy, który poprzez kontemplację wnosi w życie społeczne głęboką i wyważoną refleksję pedagogiczną. Zdaniem autorki znajomość dzieł filozoficznych Arystotelesa i Tomasza z Akwinu, czytanych w oryginale, połączona z bogactwem własnego życia kontemplacyjnego wpłynęła na zmianę świadomości wolicjonalnej autora *Momentów wychowawczych* oraz na wspierający jego krytyczne myślenie proces elaboracji. Stał się on kontemplacyjną formą „życia w godności”, którą w szczególny sposób Korczak jako pisarz, lekarz, a przede wszystkim jako pedagog, adresował do dziecięcego odbiorcy.

Wprowadzenie

W *Etyce Nikomachejskiej* Arystoteles zaskakuje czytelnika niespodziewaną pochwałą życia kontemplacyjnego, które – zdaniem Stagiryty – może sprzyjać głębszemu rozumieniu własnych potrzeb,

pragnień i okoliczności. W Księdze X Arystoteles pisze o „teoretycznej kontemplacji”, ale nie wyjaśnia na czym owa „teoretyczna kontemplacja” polega. Stwierdza jednak, że posiada ona w sobie „wartość bezwzględna”, niespodziewaną, uzależnioną od emocjonalnych doznań i doświadczeń, przemyśleń i konstatacji. Nagłe i zaskakujące odejście Arystotelesa od realizmu etyki umiaru i sprawiedliwości, etyki życzliwości i przyjaźni ku etyce życia kontemplacyjnego wydaje się być zaskoczeniem, niespodziewanym otwarciem na sytuację dialogiczną. Wskazuje na obecność pierwiastka religijnego związanego z pochwałą życia duchowego, jego głębi i wynikającej z niej refleksyjności i uważności. U Arystotelesa etyka życia kontemplacyjnego staje się formą duchowego poznania i upodobania, które prowadzi w kierunku „odróżniania” i odkrywania własnej podmiotowości. O tym, że rolą mędrca jest „odróżnianie” pisał Tomasz z Akwinu (Andrzejuk 2010), który czerpał obficie z Arystotelesowskich wzorów.

Zbudowana na podstawie teorii osoby i wynikającej z tej teorii koncepcja relacji osobowych Tomasza z Akwinu stanowi modyfikację etyki Arystotelesa. Jak napisała w „Kwartalniku Filozoficznym” Izabella Andrzejuk w artykule pt. *Etyka a filozofia moralna. Problem podobieństw i różnic w filozoficznym ujęciu moralności między Arystotelesem a Tomaszem z Akwinu* (Andrzejuk 2010), a następnie w tomie pt. *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu* (Andrzejuk 2021), odróżnianie może być rozumiane jako porządkowanie, jako zarządzanie stanami i rzeczami. Tomasz z Akwinu oddzielał kontemplację od innych aktów intelektu, zwłaszcza od aktu *cogitatio*, czyli rozważania, poprzez *inquisitio*, czyli badania, aż po *meditatio*, czyli rozmyślanie. Kontemplacja pojawiała się więc jego zdaniem na pewnym etapie opisu jako wyraz głębokiego poznania intelektualnego. Kontemplacja definiowana zwykle jako ważna i uduchowiona czynność rozpatrywania i rozważania czegoś za pomocą zmysłów, intelektu lub ducha połączyła się u Arystotelesa z czynnością koncentracji na sobie samym. Arystoteles intuicyjnie wyczuwał bowiem, że kontemplacja może stać się drogą prowadzącą do doskonałości, celem dobrego życia prowadzącego do doskonałości i szczęścia. Termin „kontemplacja”, który wywodzi się z łacińskiego słowa *contemplatio* (w j. gr. *theorein* – patrzeć, oglądać, przyglądać się), wskazuje więc na formy intelektualnego poznania oglądanej rzeczywistości. Inspirować one mogą do uważnego postrzegania i przyglądania się

sobie samemu. Być może kontemplacja w ujęciu Arystotelesa była następstwem jego wysokiej wrażliwości, skoncentrowania na prawdzie, wynikiem jego filozoficznych konstatacji i dojrzałości. Sam kontemplujący Arystoteles pojawia się *Etyce Nikomachejskiej* jako świadek prawdy, który poprzez kontemplację wnosi w życie społeczne głęboką, wyważoną, filozoficzną refleksję. Warto jednak zauważyć, że pierwotnie słowo „kontemplacja” odnosiło się zawsze do widzenia i do patrzenia, a dopiero z czasem stało się wyrazem wspomagającej rozwój uważności i umiejętności trwania w rozmyślaniu w obliczu poznawanego przedmiotu lub podmiotu.

Wśród różnych interpretacji pojęcia kontemplacji według Tomasa z Akwinu należy wspomnieć o dwóch interpretacjach: Lecha Szyndlera i Janusza Idźkowskiego (Zembrzusi 2019: 166–167). Szyndler wiąże kontemplację u Tomasa z Akwinu z intelektem, wolą i sferą rozumienia intelektualnego (Szyndler 2002: 97). Idźkowski natomiast pisze, że warunki obecności kontemplacji wiążą się z zespołem cnót moralnych i intelektualnych, a obecna w człowieku mądrość powoduje pełniejszą kontemplację, „czyli tym głębsze i wyraźniejsze są ujęcia intelektu i tym większa łatwość ich wykonywania, oraz towarzysząca im przyjemność” (Idźkowski 2008: 65–71).

Dla Tomasa z Akwinu, którego Korczak czytał w oryginale, wolność i rozumność człowieka była ważnym punktem wspólnym w tak zwanej „etyce chronienia osób”. Tak właśnie nazywa etykę tomistyczną Mieczysław Gogacz. W etyce tomistycznej osoby wiążą się ze sobą, wpływają na siebie wzajemnie i oddziałują: realnością, prawdą i dobrem. Konsekwencją etyki staje się wtedy pedagogika. Według Artura Andrzejuka „pedagogikę, jako teorię wychowania, wyznaczają zawsze dwie podstawy: pierwsza z nich to koncepcja człowieka, zawierająca odpowiedź na pytanie «co» wychowujemy w człowieku. Drugi zespół podstaw obejmuje cele wychowania (nawet gdy są one immanentnie zawarte w podmiocie wychowania)” (Andrzejuk 2014: 38). Owocem wykształcenia i wychowania jest więc wewnętrzna przemiana człowieka nazywana metanoią, związana z prymatem osoby nad rzeczą. W ten sposób podkreślona zostaje wyższość życia kontemplacyjnego nad życiem aktywnym. Teoretyczna kontemplacja, związana z tomistyczną „etyką chronienia osób”, wykazuje związek z pochwałą kontemplacji świeckiej i epistolarnego życia kontemplacyjnego, które stało się immanentną częścią życia Janusza Korczaka.

Epistolarne życie kontemplacyjne Korczaka jako działanie pedagogiczne

„Bezsprzecznie trzeba stwierdzić, że korespondencja jest cennym źródłem do dziejów edukacji i nauki. Jest źródłem wszechstronnym, mówiącym o wielu sprawach z życia piszących, ale i z życia epoki, na którą przypada los autorów listów” (Szulakiewicz 2015: 48) – tak pisze Władysław Szulakiewicz w tekście *Korespondencja w badaniach historii edukacji i nauki* zamieszczonym w redagowanym przez siebie naukowym tomie pt. *Badania historyczne w pedagogice. Konteksty źródłowe*. Epistolarne „życie kontemplacyjne” Janusza Korczaka można by nazwać świadomym działaniem pedagogicznym. Dla Korczaka pisanie listów zawsze wiązało się z odpowiedzialnością, walką o uznanie i prawo do własnej tożsamości. „Nie ma listu, nie ma uwagi, która by czegoś nie prostowała, nie wyjaśniała. Zupełnie niespodzianie natknąłem się na nową myśl: milczenie bywa niekiedy aktem najwyższej szczerości. Szczere jest dziecko, gdy nie odpowiada. Nie odpowiada, bo nie chce kłamać, a prawdy powiedzieć nie można; nie odpowiada, bo się nie zgadza, bo od niego żądamy tego, czego dać nie chce, nie może. Milczenie jest wyrazem buntu szczerości przeciw kłamstwu” (Korczak 2021: 48) – tak napisał w 1927 roku Korczak w odpowiedzi na *List panny Fejgi*, który wysłała ona wiosną 1927 roku do „Małego Przeglądu”.

Korczakowi była bliska pedagogika jako konsekwencja etyki. Bliższe mu były cnoty woli, w tym roztropność i związana z nią trafność oceny sytuacji bieżącej, czyli praktyczna mądrość, mająca na względzie przewidywanie skutków działań. Ale najważniejsze były zawsze dla Korczaka „uczciwość, która nie rozumuje”, prawdomówność i sprawiedliwość. „Uczciwość nie rozumuje. Prawdziwa uczciwość jedno wie: to moje, a to nie moje. Nie ruszam tego, co nie moje. Oddaję, co jego. Nie należy mi się. Należy się to jemu. Uczciwość nie rozumuje. Wie, raz i zawsze, i wszędzie” (Korczak 2021: 100) – pisał Korczak w 1942 roku. W tym kontekście przytoczył historię małego chłopca, który kładzie kromkę chleba z marmoladą na poduszce zmarłego kolegi. „Bo to jego porcja i żywy czy umarły ma prawo do swego chleba z marmoladą”. Zawsze liczył się dla Korczaka „człowiek wypróbowanej uczciwości, odważny i stanowczy-silny i ofiarny” (Korczak 2021: 100). Wiązał z nim cnoty społeczne, takie jak

religijność, rozumiana jako wdzięczność wobec Boga za jego dzieło stworzenia.

Dla Korczaka bardzo ważne były również: patriotyzm, obejmujący szacunek wobec ojczyzny, ale także wobec rodziców i krewnych, prawdomówność, uczciwość i prawość, dalej istotna była dyscyplina, respekt, ale także wdzięczność i hojność. Ważne było także męstwo, które Korczak wiązał z cnotą walki jako rozumnej obrony dobra. Wszystkie wymienione cnoty społeczne traktował jako ważne i wyjątkowe, cenił je i wiązał ze szlachetnością człowieka, którą wspierają zwykle inne cnoty pomocnicze, takie jak: umiarkowanie, życzliwość, dobroć, skromność, łaskawość, pokora, świadomość własnej wyjątkowości, z którą wiąże się umiejętność zdobywania nowych wrażeń i wiedzy. „Wszystko to w sumie owocuje szlachetnością człowieka, która stanowi charakterologiczny skutek umiarkowania” (Andrzejuk 2014: 37).

Tę szlachetność u Tomasza z Akwinu Mieczysław Gogacz nazywał „duchową elegancją”. Szlachetność Korczaka, który po mistrzowsku tworzył nowe gatunki literackie, po to aby pomieścić w nich swoją głęboką refleksję filozoficzną, ciekawość poznawczą i imperatywy wychowawczy, stała się fundamentem jego niezależności, oryginalności, pedagogicznych idei i sądów. Egzemplifikacją Korczakowskiego „uczenia się z własnej biografii” (Dubas 2017) stało się konsekwentne epistolarne i diarystyczne doświadczanie własnej biografii, połączone z poczuciem sprawstwa, odkrywaniem wiedzy o sobie samym, modyfikacją własnej tożsamości połączonej z poszukiwaniem jej nowych, oryginalnych, pedagogicznych znaczeń.

Wysoka wrażliwość Korczaka i jej epistemiczny związek z pedagogiką epistolarną i diarystyczną

Pedagogika epistolarna, postrzegana jako ważna część pedagogiki kultury, pełniła ważną rolę w życiu Janusza Korczaka (Chęcińska 2025a). Między publicystyką społeczno-wychowawczą Korczaka, uprawianą przez niego literaturą, wypowiedziami o charakterze pedagogicznym i pisanymi przez całe życie listami, a także prowadzonym w getcie *Pamiętniku* widoczny jest wyraźny epistemiczny związek. Dla Korczaka jako lekarza, a przede wszystkim pedagoga,

pisanie listu było ważnym aktem twórczym związanym z amplitudą towarzyszących mu w tym momencie uczuć i emocji. Pisanie listu, oparte na nieustannej potrzebie namysłu nad samym sobą, było dla Korczaka również ważnym ćwiczeniem umysłowym posiadającym wyraźny aspekt psychoedukacyjny i głęboki aspekt terapeutyczny (Demetrio 2000). Połączyło się ono u niego w oryginalny sposób z przenikliwością myślenia i etyką życia kontemplacyjnego, ale także z odwagą moralną. Wszystko to pozostawało w szczególnym związku z „działaniem osobowo integrującym” (Radoń 2023), które zawsze zawierało głębokie pedagogiczne przesłanie i posiadało aspekt kontemplacyjny, związany także z etyką tomistyczną. „Rozumną i celową jest spowiedź chrześcijan. Szeptane zwierzenia przyjmuje nie człowiek, kapłan, lecz abstrakcja – sumienie. Oderwany od życia, nieobowiązany do dawania praktycznych wskazówek i sposobów unikania pokuty i zła, wyznacza łagodną pokutę i wybaczca. Wyrzucenie dla niedoskonałej natury człowieka. Oparta o autorytet samego Boga, przynosi ulgę, przysparza sił do nowych walk i doskonalsze jutro” (Korczak 2021: 281) – tak pisał Korczak poruszony listem panny Fejgi wysłanym do „Małego Przeglądu” w 1927 roku. Pedagogika epistolarna, którą z upodobaniem uprawiał, była formą etyki kontemplacyjnej. Listy odsłaniały jego wysoką wrażliwość i prawdziwy geniusz literacki. Wysoka wrażliwość pedagogiczna autora *Spowiedzi motyla* odnajdywała swoje szczególne miejsce w Korczakowskiej wysokoartystycznej pedagogice epistolarnej, ale także w pedagogice diarystycznej, obecnej w *Pamiętniku* Korczaka stanowiącym „świadectwo autobiograficzne” jego całego życia, czego przykładem może być poniższa refleksja. „Pradziadek był szklarzem. Rad jestem: szkło daje ciepło i światło. Ciężka to rzecz urodzić się i nauczyć się żyć. Pozostaje mi o wiele łatwiejsze zadanie: umrzeć. Po śmierci może być znów ciężko; ale nie myślę o tym. Ostatni rok czy miesiąc, czy godzina? Chciałbym umierać świadomie i przytomnie. Nie wiem, co powiedziałbym dzieciom na pożegnanie. Pragnąłbym powiedzieć tyle i tak, że mają pełną swobodę wyboru drogi” (Korczak 2021: 287).

Pedagogika epistolarna, którą Korczak uprawiał i w której skuteczność wierzył, wiązała się z „posłaniem językowym” listu (Chęcińska 2025b). Wynikała ona z głębokiej refleksji moralnej, niezależności myślenia, przenikliwości spostrzeżeń i sądów. Życie kontemplacyjne było więc formą intersubiektywnego uznania

i akceptacji, odzwierciedleniem umiejętności organizowania własnej przestrzeni życiowej. Jej celem było zachowanie własnej oryginalności, wyjątkowości i odrębności. Listy Korczaka to manifestacja oryginalności myślenia, nobilitacja pedagogicznej refleksji i głębokiej filozoficznej myśli.

Wysoka wrażliwość Janusza Korczaka i jej służebność pedagogiczna

Listy stanowiły dla Korczaka szczególnie ważną formę pisarstwa, które w wyjątkowy sposób uprawiał, zwłaszcza kiedy były one adresowana do odbiorcy dziecięcego. Dostrzegając godność dziecka i pełnię jego człowieczeństwa jako wartość pedagogiczną, Korczak przetwarzał umiejętnie ludzki los w ważną edukacyjną wartość. Budował przy tym swoistą odmianę pedagogiki epistolarnej, która wiąże się z trwałym systemem kulturowych odniesień i kontekstów związanych z pedagogiką kultury, w której fundamentem jest wychowanie na dobrach kultury i kształcenie rozumiane jako przeżywanie wartości i powinności kulturalnych (Chęcińska 2022).

„Światu nie praca i pomarańcze potrzebne, a nowa wiara. Wiare w życie przyszłe związać musi z dzieckiem jako nadzieją” – to fragment listu Korczaka do Józefa Arnona (Korczak 2021: 182). Listy i pocztówki Korczaka wysyłane do różnych instytucji, do własnych wychowanków, zwłaszcza do czytelników „Małego Przeglądu”, stanowiły wyraz jego troski, starań, zapobiegliwości, ale i wdzięczności za uznanie ze strony odbiorcy. Wszystko to wskazuje na wysoką wrażliwość Janusza Korczaka, która łączy się z jego aktywnością poznawczą i umiejętnie prowadzonym dyskursem medytacyjnym, którego celem była zmiana świadomości wolicjonalnej, elaboracji prowadzącej do wglądu w siebie i epistolarnego „praktykowania własnej autobiografii” (Madejski 2017). Stała się ona kontemplacyjną formą „życia w godności”, którą w szczególny sposób autor *Momentów wychowawczych*, jako lekarz, pisarz, a przede wszystkim jako pedagog, adresował do dziecka, wierząc w pełnię jego autentycznego człowieczeństwa. Korczak przywiązywał wagę do tradycji. Dostrzegał nieustanną potrzebę zapisywania i dokumentowania życia społecznego, gromadzenia osobistych i bardzo różnorodnych doświadczeń, wierzył we własne

posłannictwo pedagogiczne, które nakazywało mu zapisywać historię i kulturę obu narodów: polskiego i żydowskiego.

Wiara w „posłanie językowe” listu, ale i tego, co „niewysławialne”, towarzyszyła Korczakowi nieustannie. Był on wybitnym epistolografem, mistrzem dialogu pedagogicznego, który miał pełną świadomość, że listy są dokumentem łączącym myśl autobiograficzną z strategiami uobecniania i terapeutycznym wymiarem pisanie o sobie. Miał świadomość tego, jaką rolę powinien pełnić list, znał jego pedagogiczny potencjał i wpływ na sztukę życia. Sam jako pisarz, lekarz, a przede wszystkim pedagog, nigdy nie popełnił błędu przeciwko duchowi listu (Chęcińska 2025a). Dzięki pedagogice traktował list nie tylko jako dokument historyczny. Jako lekarz i pedagog uważał list za gatunek wymagający zachowania własnej autentyczności i własnej podmiotowości. „Od wczesnej młodości czułem się i szary, i niepotrzebny; cóż dziwnego, że teraz uczucie to spotęgowało się? Liczę nie dni, ale przeżyte godziny. Wyjazd do Palestyny był bodaj ostatnim moim wysiłkiem – już teraz nic. Wierzę w przyszłość ludzkości, gdybym zachował naiwne rozumienie Boga, zapewne modliłbym się, aby przyspieszył chwilę wyzwolenia; bo świat cierpi, a dzieci przede wszystkim. Byłem wczoraj (pierwszy raz od przyjazdu) na pięknym filmie *Mały lord*. Dziecko odegra naczelną rolę w odrodzeniu duchowym człowieka. Pewien jestem tego” – pisał Korczak w 1936 roku w liście do Estery Budko (Korczak 2008: 208).

Fragmety listów Korczaka pojawiają się w jego artykułach pedagogicznych i medycznych, publicystyce dla dzieci, utworach radiowych i opowiadaniach. Motyw listu i poczty był dla Korczaka na tyle ważny, że umieszczał go we wszystkich swoich utworach literackich (Chęcińska 2025a). Gromadził nieustannie listy w archiwum „Małego Przeglądu”. Jego listy i pocztówki to rodzaj epistolarnej wdzięczności za uznanie ze strony odbiorcy, ale także przejaw empatycznej troski o własną samorealizację, o właściwy rozwój swoich zainteresowań. Korczak wierzył, że każdy napisany przez niego list, pełen intelektualnych rozważań i przemyśleń, oraz każda wręczona jako nagroda pamiątkowa pocztówka, wywierały terapeutyczny wpływ na życie odbiorcy. Sugestywność dialogicznego przekazu, jego autokreacyjnej mocy łączyły się, zdaniem Korczaka, zawsze ze „służebnością pedagogiczną”.

Zakończenie

Życie kontemplacyjne Janusza Korczaka może stanowić klucz do odkrywania jego duchowej głębi. Świadomy wybór życia kontemplacyjnego wymaga porzucenia wielości spraw na rzecz obrania jednolitego celu i zachowania wewnętrznej wolności. Kontemplacja wymaga nie tylko wewnętrznego nastawienia, lecz także dbałości o rzeczy zewnętrzne. Podobnie jak kształcenie łączy się z wychowywaniem na dobrach kultury. Postrzegana jest jako rodzaj szczególnego uprzywilejowania. Wszystko to ma ewidentny związek się ze szlachetnością człowieka, z którą łączą się także inne cnoty pomocnicze: powściągliwość w myślach i uczynkach, łagodność wobec drugiego człowieka, łaskawość, życzliwość, pilność, skromność i pokora. Epistolarna etyka życia kontemplacyjnego Korczaka wykazuje związki z medytacją świecką, o której pisał Arystoteles w *Etyce Nikomachejskiej*, a którą czytał w oryginale i dobrze znał Korczak. Świadczy o tym choćby jego list z 7 stycznia 1942 roku adresowany do redaktora Fritza Seiferta z „Żydowskiej Gazety Tygodniowej”, w którym pojawia się Arystotelesowski cytat: *Amicus Plato, sed magis amica veritas*. Warto w tym miejscu przytoczyć ten list w całości.

Szanowny Panie Redaktorze!

Dziękuję za życzliwą ocenę pracy Domu Sierot. Ale... „Miły Platon, bardziej miła prawda”. Dom Sierot nie był, nie jest, nie będzie Domem Sierot Korczaka. Za mały, za słaby, za biedny i za głupi na to, by dwie setki bez mała dzieci wybrać, ubrać, zgromadzić – wyżywić, ogrzać – otoczyć opieką i w życie wprowadzić... tej wielkiej pracy dokonał wysiłek zbiorowy wielu setek ludzi dobrej woli i światłego zrozumienia sprawy dziecka... sieroty. Są wśród nich liczne piękne imiona, są liczni bezimienni... ich praca, pomoc, rada, doświadczenie budowały materialnie i duchowo wartości tego warsztatu i bogatego przedsiębiorstwa. Wilczyńska, Pozówna, Korczak (jeśli potrzebne imiona) – to urzędnicy i administratorzy znacznej fortuny (Korczak 2021: 68).

Wyjątkowość listów Korczaka wynikała z jego wrażliwości językowej i bogactwa życia kontemplacyjnego, wywodzącego się z praktyki medytacyjnej, ale także z chrześcijańskiej „modlitwy serca”, której konsekwencją jest kształtowanie cnót moralnych, otwarcie się na innych, wykonywanie dla nich dobrych uczynków. W efekcie tego powstawały listy o wyjątkowym pedagogiczno-filozoficznym

przesłaniu, które stały się oryginalnym i ważnym komentarzem do pedagogicznej działalności i literackiej twórczości Janusza Korczaka. Uważnie odczytane, zaskakują dzisiaj duchową elegancją. Kontemplujący Korczak pojawia się w nich jako świadek prawdy, który poprzez kontemplację wnosi w życie społeczne głęboką i wyważoną refleksję, przepelnioną wiarą, nadzieją i miłością do świata i do człowieka. Jego refleksja zawsze pozostaje głęboko zanurzona w pamięci zatroskanej, w którą Paul Ricoeur wpisywał dialektykę wyjaśniania siebie, fenomenologię pamięci i „bycia w czasie”, ale także wybaczenie i zapomnienie (Ricoeur 2012). Towarzysząca jej wyjątkowa jasność widzenia wyróżnia Janusza Korczaka, któremu nie obce były zarówno Arystotelesowska teoretyczna kontemplacja, jak i tomistycznie rozumiane prawda, piękno i dobro jako transcendentalne właściwości bytu, które prowadzą do doskonałości, uznania, samowiedomości i spełnienia. Te wartości przyświecały zawsze podejmowanym działaniom pedagogicznym Janusza Korczaka, który własnym przykładem starał się udowodnić, jak ważne są w życiu wolność i niezależność ducha, zwłaszcza wtedy, kiedy wiodą one ku prawdzie i stają się wyrazem własnej wielkości i wierności samemu sobie.

Bibliografia

- Andrzejuk A. (2014). *Etyka chronienia osób. Zarys problematyki*, „Rocznik Tomistyczny”, nr 3, s. 23–41.
- Andrzejuk I. (2010). *Etyka a filozofia moralna. Problem podobieństw i różnic w filozoficznym ujęciu moralności pomiędzy Arystotelesem i Tomaszem z Akwinu*, „Kwartalnik Filozoficzny” t. 38, z. 4, s. 51–67.
- Andrzejuk I. (2021). *Od etyki Arystotelesa do filozofii moralnej Tomasza z Akwinu* (Biblioteka „Rocznika Tomistycznego”, t. 4), Warszawa: Naukowe Towarzystwo Tomistyczne.
- Chęcińska U. (2025a). *„Listy muszą być czytane”. Pedagogika epistolarna Janusza Korczaka i Joanny Kulmowej*, „Biografistyka Pedagogiczna”, t. 10, nr 3, s. 233–250.
- Chęcińska U. (2025b). *O liście, pedagogice epistolarnej i wychowaniu na dobrach kultury. Refleksja wprowadzająca*, „Biografistyka Pedagogiczna”, t. 10, nr 3, s. 11–17.
- Demetrio D. (2000). *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, przeł. A. Skolimowska, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.

- Dubas E. (2017). *Uczenie się z własnej biografii jako egzemplifikacja biograficznego uczenia się*, „Nauki o Wychowaniu. Studia Interdyscyplinarne”, t. 4, nr 1, s. 63–87.
- Idźkowski J. (2008). *Próba wyjaśnienia, czym jest kontemplacja według św. Tomasza z Akwinu*, [w:] M. Manikowski (red.), *Człowiek i świat wokół niego. Studia z filozofii średniowiecznej*, Wrocław: Instytut Filozofii Uniwersytetu Wrocławskiego, s. 65–71.
- Korczak J. (2008). *Prostowanie mylnych poglądów*, [w:] tegoż, *Pisma rozproszone. Listy (1913–1939)*, t. 14, cz. 2, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN, s. 55.
- Korczak J. (2021). *Pisma czasu wojny (1939–1942)*, Warszawa: Instytut Badań Literackich PAN.
- Madejski J. (2017). *Praktykowanie autobiografii. Przyczynki do literatury dokumentu osobistego i biografistyki*, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
- Radoń S. (2023). *Medytacja. Pomiędzy teorią a praktyką*, Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Ricoeur P. (2012). *Pamięć, historia, zapomnienie*, przeł. J. Margański, wyd. 2, Kraków: Universitas.
- Szulakiewicz W. (2015). *Korespondencja w badaniach historii, edukacji i nauki*, [w:] *Badania historyczne w pedagogice. Konteksty źródłowe*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Toruńskiego, s. 25–51.
- Szyndler L. (2002). *Zagadnienie „verbum cordis” w ujęciu Tomasza z Akwinu*, [w:] A. Górniak (red.), *Wokół średniowiecznej filozofii języka*, t. 1, Warszawa: Wydział Filozofii i Socjologii Uniwersytetu Warszawskiego, s. 21–116.
- Zembrzuski M. (2019). *Mądrość, kontemplacja, syndereza i sumienie w etyce Tomasza z Akwinu*, „Edukacja Filozoficzna”, nr 67, s. 155–178.

ADRES DO KORESPONDENCJI:

Dr hab. Urszula Chęcińska, prof. US
 Uniwersytet Szczeciński
 Instytut Pedagogiki
 e-mail: urszula.checinska@usz.edu.pl